

УДК 342.95 (477)

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3.25>**НЕСТЕРЕНКО О.В.****ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

У статті акцентується увага на необхідності вдосконалення адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України в контексті реформування Збройних Сил України, на чому наголошується у Стратегії національної безпеки України та Воєнній доктрині України. Обґрунтовується актуальність дослідження особливостей адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України.

Комплексно досліджуються особливості адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України. У зв'язку із цим аналізуються теоретико-правові підходи до визначення особливостей адміністративно-правового статусу суб'єктів забезпечення національної безпеки. Характеризуються положення чинної нормативної бази, що регламентує адміністративно-правовий статус Збройних Сил. Особливу увагу приділено правам, обов'язкам, вимогам, обмеженням та гарантіям, що регулюються нормами адміністративного права, серед яких визначальне значення мають Закони України «Про національну безпеку України», «Про Збройні Сили України», «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», «Про Дисциплінарний Статут Збройних Сил України».

Підкреслюється, що адміністративно-правовий статус Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України є похідним від загального правового статусу; є комплексною категорією, що охоплює як адміністративно-правовий статус Збройних Сил України в цілому як державного інституту, так і адміністративно-правовий статус військовослужбовців, командирів, військових частин і їх підрозділів і т.д. З'ясовується, що межі адміністративно-правового статусу Збройних Сил України чітко зумовлюються об'єктом діяльності Збройних Сил України – забезпеченням національної безпеки і оборони України.

Визначається, що адміністративно-правовий статус відображає цільове призначення Збройних Сил України, розкривається в їхній діяльності через реалізацію конституційно та законодавчо визначених завдань і функцій на основі принципів та адміністративно-організаційних засад діяльності, передбачених спеціальним законодавством у сфері національної безпеки України та Збройних Сил України. Уточнюються безпосередньо особливості адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України.

Ключові слова: *Збройні Сили України, суб'єкт забезпечення національної безпеки, оборона, національна безпека, адміністративно-правовий статус, особливості.*

The article emphasizes the need to improve the administrative and legal status of the Armed Forces of Ukraine as a subject of national security and defense of Ukraine in the context of reforming the Armed Forces of Ukraine, which is emphasized in the National Security Strategy of Ukraine and the Military Doctrine of Ukraine. The relevance of the study of the peculiarities of the administrative and legal status of the Armed Forces of Ukraine as a subject of national security and defense of Ukraine is substantiated.

The peculiarities of the administrative and legal status of the Armed Forces of Ukraine as a subject of national security and defense of Ukraine are comprehensively

studied. In this regard, the theoretical and legal approaches to determining the features of the administrative and legal status of the subjects of national security are analyzed. The provisions of the current regulatory framework governing the administrative and legal status of the Armed Forces are characterized. Particular attention is paid to the rights, obligations, requirements, restrictions and guarantees governed by administrative law, among which the Laws of Ukraine "On National Security of Ukraine", "On the Armed Forces of Ukraine", "On the Charter of the Internal Service of the Armed Forces of Ukraine" are crucial, "On the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine".

It is emphasized that the administrative and legal status of the Armed Forces of Ukraine as a subject of national security and defense of Ukraine is derived from the general legal status; is a complex category that covers both the administrative and legal status of the Armed Forces of Ukraine as a whole as a state institution, and the administrative and legal status of servicemen, commanders, military units and their units, etc. It turns out that the boundaries of the administrative and legal status of the Armed Forces of Ukraine are clearly determined by the object of activity of the Armed Forces of Ukraine - ensuring national security and defense of Ukraine.

It is determined that the administrative and legal status reflects the purpose of the Armed Forces of Ukraine, disclosed in their activities through the implementation of constitutionally and legally defined tasks and functions based on the principles and administrative principles of special legislation in the field of national security of Ukraine and the Armed Forces. The peculiarities of the administrative and legal status of the Armed Forces of Ukraine as a subject of national security and defense of Ukraine are specified directly.

Key words: *Armed Forces of Ukraine, subject of national security, defense, national security, administrative and legal status, features.*

Вступ. Сьогодні адміністративно-правовий статус Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України потребує вдосконалення в контексті реформування Збройних Сил України. Це особливо актуально за сучасних викликів і загроз національній безпеці держави.

У Воєнній доктрині України наголошується на необхідності уточнити функції і завдання, переглянути структуру і чисельність Збройних Сил України та їх функціональних структур (сили негайного реагування, сили нарощування, сили резерву, сили і засоби бойового чергування) [13]. У Стратегії національної безпеки України зазначається, що реформа Збройних Сил України передбачає усунення дублювання функцій Генерального штабу Збройних Сил України і Міністерства оборони України; розвиток Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, приведення систем воєнної розвідки та військової контррозвідки у відповідність із стандартами НАТО; зміцнення бойового потенціалу ракетних військ та артилерії Сухопутних військ Збройних Сил України; формування адекватних загрозам військово-морських спроможностей України; забезпечення максимальної взаємосумісності Збройних Сил України зі збройними силами держав – членів НАТО; зміцнення військової дисципліни та правопорядку у Збройних Силах України тощо [14]. Вищезазначені шляхи реформування прямо пов'язані з удосконаленням адміністративно-правового статусу Збройних Сил України.

У зв'язку із цим актуальним і своєчасним є дослідження особливостей адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України.

Стан дослідження проблеми. Адміністративно-правовий статус суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони України і, зокрема, Збройних Сил України досліджували Т.В. Вставська [1], С.О. Іщенко [2], В.І. Кириленко [3], В.П. Коваль [4], І.Ф. Корж [5], І.М. Коропатнік [6], С.М. Мельник [7], С.П. Пономарьов [8], В.В. Пилип [9], С.В. Чумаченко [10] тощо. Проте особливості адміністративно-правового статусу Збройних Сил України саме як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України висвітлені фрагментарно та потребують уточнення з метою подальшого вдосконалення адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки.

Постановка завдання. Мета статті полягає в комплексному дослідженні особливостей адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України. Досягнення поставленої мети наукової статті передбачає виконання таких завдань, як: аналіз теоретико-правових підходів до визначення особливостей адміністра-

тивно-правового статусу суб'єктів забезпечення національної безпеки; характеристика положень чинної нормативної бази, що регламентує адміністративно-правовий статус Збройних Сил; уточнення особливостей адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України.

Наукова новизна дослідження. Наукова новизна полягає в тому, що в статті дістали подальшого розвитку та уточнені особливості адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України з урахуванням сучасної адміністративно-правової бази.

Результати дослідження. Фундаментальні цільові основи адміністративно-правового статусу Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України закріплені в Конституції України. Зокрема, у ст. 17 Конституції зазначається, що на Збройні Сили покладені такі завдання, як оборона держави, захист суверенітету, недоторканності та територіальної цілісності. Збройні Сили не можуть використовуватися з метою повалення конституційного ладу, задля усунення органів влади або перешкоджання їх діяльності, для обмеження прав і свобод громадян. При цьому відмічається, що державою забезпечується соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України, а також членів їхніх сімей [15].

Аналогічні завдання Збройних Сил України із забезпечення національної безпеки і оборони (оборона держави, захист суверенітету, недоторканності та територіальної цілісності) закріплені в п. 1 ст. 16 Закону України «Про національну оборону України». У цій же статті уточнюється, що Збройні Сили України є військовим формуванням, забезпечують стримування та відсіч збройної агресії проти України, охорону підводного простору у межах територіального моря України та повітряного простору держави, у визначених законом випадках беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом [16].

Основні складові частини адміністративно-правового статусу Збройних Сил України (функції, склад, правові засади організації діяльності, керівництва та управління ними тощо) визначаються Законом України «Про Збройні Сили України». У ст. 1 Закону закріплено, що з'єднання, військові частини і підрозділи Збройних Сил України можуть залучатися до здійснення заходів правового режиму воєнного і надзвичайного стану, заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, боротьби з тероризмом і піратством, посилення охорони державного кордону, заходів щодо запобігання розповсюдженню зброї масового ураження, брати участь у міжнародному військовому співробітництві, міжнародних антитерористичних, антипіратських та інших міжнародних операціях із підтримання миру і безпеки. Органи військового управління розвідки та військові частини розвідки Збройних Сил України, Сили спеціальних операцій Збройних Сил України можуть залучатися до заходів добування розвідувальної інформації з метою підготовки держави до оборони, підготовки та проведення спеціальних операцій та/або спеціальних дій, забезпечення готовності Збройних Сил України до оборони держави. Сили спеціальних операцій Збройних Сил України здійснюють спеціальну розвідку [17].

У ст. 1-1 вищезазначеного Закону регламентується право на застосування зброї та бойової техніки в мирний час та в особливий період (крім періоду дії воєнного стану), зокрема, для: 1) забезпечення виконання покладених на Збройні Сили України завдань щодо відсічі можливої збройної агресії проти України, забезпечення недоторканності повітряного простору та підводного простору в межах територіального моря України; 2) припинення порушення державного кордону України повітряними суднами збройних формувань інших держав; 3) відбиття ударів засобів повітряного та підводного нападу по важливих державних та воєнних об'єктах; 4) відбиття піратських нападів на морські або повітряні судна та осіб, які перебувають на їх борту, захоплення піратських морських або повітряних суден, звільнення заручників; 5) забезпечення під час проведення антитерористичної операції виконання завдань щодо припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій [17] тощо.

Більш широко права та обов'язки військовослужбовців Збройних Сил України, обов'язки основних посадових осіб, аспекти їхніх взаємовідносин, правила внутрішнього порядку у військових частинах та їхніх підрозділах регламентуються Статутом внутрішньої служби Збройних Сил [18], яким мають керуватися всі військові частини, штаби, управління, кораблі, організації, установи та військові навчальні заклади Збройних Сил України.

У свою чергу, Дисциплінарний статут Збройних Сил України [19] визначає обов'язки військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів під час проходження навчальних (перевірочних) і спеціальних зборів щодо дотримання військової дисципліни, а також види заохочень та дисциплінарних стягнень і права командирів щодо їх застосування.

Щодо організаційно-функціональної складової частини адміністративно-правового статусу Збройних Сил України, то слід зауважити, що Збройними Силами України, які перебувають у підпорядкуванні Міністерства оборони України як центрального органу виконавчої влади та військового управління, притаманна така організаційна структура: 1) Генеральний штаб Збройних Сил України; 2) Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил України; 3) види Збройних Сил України – Сухопутні війська, Повітряні Сили, Військово-Морські Сили; 4) з'єднання, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації, що не належать до видів Збройних Сил України; 5) окремий рід військ – Десантно-штурмові війська Збройних Сил України; 6) окремий рід сил – Сили спеціальних операцій Збройних Сил України [11]. Тобто Збройні Сили України включають у себе органи військового управління, з'єднання, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації.

Зокрема, головнокомандувач Збройних Сил України, підпорядковуючись Президенту України та Міністру оборони України, призначаючись на посаду за поданням Міністра оборони України та звільняючись із посади Президентом України, будучи підзвітним Президенту України та Міністру оборони України з питань досягнення воєнно-стратегічних цілей у сфері оборони військовими силами і засобами, а також підтримання спроможностей цих сил і засобів до застосування, відповідає за готовність до виконання покладених завдань і за безпосереднє військове керівництво та управління застосуванням Збройних Сил України [16].

Генеральний штаб Збройних Сил України (очолюваний начальником Генерального штабу Збройних Сил України, який призначається і звільняється з посади за поданням Міністра оборони України Президентом України) є головним органом військового управління, що планує оборону держави, здійснює стратегічне планування застосування Збройних Сил України і засобів інших складових сил оборони, координує і контролює виконання завдань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та силами оборони у визначених законодавством межах у сфері оборони. Також Генеральний штаб Збройних Сил України здійснює стратегічне керівництво Збройними Силами України та іншими складовими частинами сил оборони в особливий період, і з урахуванням пропозицій Командувача об'єднаних сил – планування, координацію та контроль за підготовкою всіх складових сил оборони [16].

Збройні Сили України складаються з видів та окремих родів військ (сил), командувачі яких, підпорядковуючись Головнокомандувачу Збройних Сил України, відповідають за розвиток підпорядкованих їм військ (сил), технічне оснащення та забезпечення, підготовку та готовність до виконання завдань, розробляють відповідні доктрини, настанови, бойові статuti, оперативні і тактичні стандарти підготовки до застосування та ведення операцій. Повноваження командувачів видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України, основні завдання та порядок функціонування командувань визначаються в положеннях, що затверджуються Головнокомандувачем Збройних Сил України [16].

Міжвидовими та міжвидомчими угрупованнями військ (сил) управляє Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил України, командувач якого уповноважений здійснювати оперативний контроль за набуттям оперативних спроможностей, планування застосування та безпосереднє управління об'єднаними силами і засобами Збройних Сил України для ефективного виконання об'єднаними силами завдань в бойових діях. При цьому командувач об'єднаних сил має право доповідати безпосередньо Президенту України про готовність та хід виконання завдань об'єднаними силами (за погодженням з Міністром оборони України і Головнокомандувачем Збройних Сил України). Інші повноваження Командувача об'єднаних сил, основні завдання та порядок функціонування Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України визначаються в положенні, що затверджується Президентом України [16].

Характеризуючи особливості адміністративно-правового статусу Збройних Сил України, варто звернути увагу й на принципи, що є передумовою реалізації адміністративно-правового статусу (ст. 11 Закону України «Про Збройні Сили України») [17], а саме: 1) вірність конституційному обов'язку та військовій присязі; 2) верховенство права, законність та гуманність, повага до людини, її конституційних прав і свобод; 3) гласність, відкритість для демократичного цивільного контролю; 4) поєднання єдиноначальності і колегіального розроблення важливих рішень; 5) постійна бойова та мобілізаційна готовність; 6) збереження державної таємниці; 7) додержання військової дисципліни тощо. Окремою вимогою в межах адміністративно-правового статусу військовослужбовців слід назвати припинення членства у політичних партіях та професійних спілках (на період військової служби).

Аналогічно допоміжним елементом адміністративно-правового статусу Збройних Сил України є державні гарантії. Зокрема, військовослужбовцям, резервістам та військовозобов'язан-

ним, призваним на збори, членам їхніх сімей, працівникам Збройних Сил України гарантується соціальний і правовий захист відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [20] та інших нормативно-правових актів у сфері праці, державної служби тощо.

Узагальнюючи особливості адміністративно-правового статусу військовослужбовців, І.Ф. Корж до його особливостей відносить такі: 1) основу становлять обов'язки, права та відповідальність військовослужбовців, що передбачена військовим законодавством; 2) обмеженість прав і свобод людини та громадянина [5, с. 6]. Серед інших особливостей (ознак) адміністративно-правового статусу військовослужбовців виділяють і такі: 1) виконання професійних обов'язків, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони; 2) спеціальні нормативні акти, що регулюють організацію й порядок проходження служби; 3) система військових звань, символи та атрибутів; 4) суворіша дисципліна та єдиноначальність; 5) особливий порядок притягнення до відповідальності; 6) підвищені вимоги під час прийому на службу [12, с. 89].

В.І Кириленко формулює такі особливості: 1) залежність обсягу правового статусу від посади та військового звання; 2) особливі обов'язки і права, встановлені спеціальними нормативно-правовими актами (військовими статутами, настановами, наказами, інструкціями); 3) обмеження свободи пересування; 4) обмеження політичної діяльності; 5) суб'єктивне право на пільги; 6) особливий порядок притягнення до адміністративної, дисциплінарної й матеріальної відповідальності та інші [3, с. 320]. Проте вважаємо, що відповідальність знаходиться поза межами правового статусу, будучи його другорядним елементом, оскільки настає в передбачених законом випадках під час вчинення правопорушень.

С.О. Іщенко виокремлює ряд ознак адміністративно-правового статусу військовослужбовців, а саме: 1) похідний від загального правового статусу людини та громадянина; 2) виникає на підставі проходження військової служби в Збройних Силах України; 3) пов'язаний із видом служби; 4) в адміністративно-правових відносинах відображає становище як публічної особи; 5) елементи адміністративно-правового статусу конкретизуються в нормах адміністративного законодавства; 6) обов'язкам і правам притаманна єдність; 7) наявність додаткових обов'язків, прав і гарантій; 8) існування обмежень і заборон; 9) специфічність заходів юридичної відповідальності; 10) детальна регламентованість статусу [2, с. 75].

Висновки. Погоджуючись із вищенаведеним та враховуючи проаналізовану чинну адміністративно-правову базу, що регламентує адміністративно-правовий статус Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України, вважаємо доцільним уточнити його особливості, сформулювавши їх таким чином:

1) адміністративно-правовий статус Збройних Сил України як суб'єкта забезпечення національної безпеки і оборони України є похідним від загального правового статусу; є комплексною категорією, що охоплює як адміністративно-правовий статут Збройних Сил України в цілому як державного інституту, так і адміністративно-правовий статус військовослужбовців, командирів, військових частин і їх підрозділів і т.д.;

2) межі адміністративно-правового статусу Збройних Сил України чітко зумовлюються об'єктом діяльності Збройних Сил України – забезпеченням національної безпеки і оборони України;

3) адміністративно-правовий статус відображає цільове призначення Збройних Сил України, розкривається в їхній діяльності через реалізацію конституційно та законодавчо визначених завдань і функцій на основі принципів та адміністративно-організаційних засад діяльності, передбачених спеціальним законодавством у сфері національної безпеки України та Збройних Сил України;

4) Збройні Сили України, будучи суб'єктом забезпечення національної безпеки і оборони України, є водночас суб'єктом адміністративних правовідносин; взаємовідносини Збройних Сил України з іншими суб'єктами носять управлінський, публічний, владний характер у сфері забезпечення національної безпеки і оборони;

5) права, обов'язки, вимоги, обмеження та гарантії регулюються нормами адміністративного права, серед яких визначальне значення мають Закони України «Про національну безпеку України», «Про Збройні Сили України», «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», «Про Дисциплінарний Статут Збройних Сил України»;

6) основним елементом адміністративно-правового статусу Збройних Сил України є комплекс кореспондуючих прав і обов'язків, причому права військовослужбовців є звуженими порівняно із правами громадян, суворішими є вимоги щодо військової дисципліни та внутрішнього розпорядку;

7) адміністративно-правовий статус Збройних Сил України проявляється в особливій організаційно-функціональній структурі, якій притаманна службова ієрархія, військові звання, чітка структура, спеціально підготовлені кадри, безперервний оперативний і стратегічний характер діяльності тощо.

Список використаних джерел:

1. Вставська Т.В. Адміністративно-правовий статус осіб, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції в Україні : дис. ... док. філософії: 081 – право. Кропивницький, 2020. 249 с.

2. Іщенко С.О. Поняття й ознаки адміністративно-правового статусу військовослужбовця Збройних Сил України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 37. С. 73–76.

3. Кириленко В.І. Соціально-правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. *Основи законодавства України : підручник*. Вінниця : Нова книга, 2002. С. 280–321.

4. Коваль В.П. Елементи адміністративно-правового статусу військовослужбовців. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 92–95.

5. Корж І.Ф. Військова служба в Україні: вступ, просування, припинення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ, 2004. 20 с.

6. Короватнік І.М. Адміністративно-правові засади взаємодії громадянського суспільства і збройних сил України : дис. ... док. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київ, 2016. 519 с.

7. Мельник С.М. Адміністративно-правові засади організації і функціонування суб'єктів військового управління у системі забезпечення національної безпеки та оборони України забезпечення : автореф. дис. ... док. юрид. наук. : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Харків, 2020. 36 с.

8. Пономарьов С.П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України : дис. ... док. юрид. наук / 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Харків, 2018. 513 с.

9. Пилип В.В. Адміністративно-правовий статус учасників антитерористичної операції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Ужгород, 2018. 200 с.

10. Чумаченко С.В. Адміністративно-правовий статус суб'єктів забезпечення національної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Харків, 2017. 212 с.

11. Склад Збройних Сил України. Офіційний сайт Міністерства оборони України. URL : <https://www.mil.gov.ua/ministry/sklad-zbrojnih-sil-ukraini/>.

12. Петров А.Н. Субъекты административного права : учебное пособие. Тюмень : Тюменский юрид. институт МВД РФ, 2006. 128 с.

13. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Военної доктрини України» від 24 вересня 2015 року № 555/2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#n17>.

14. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 26 травня 2015 року № 287/2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#Text>.

15. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

16. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241.

17. Про Збройні Сили України : Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-XII (зі змін. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.

18. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 р. № 548-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22-23. Ст. 194.

19. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 р. № 551-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22-23. Ст. 197.

20. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992, № 15, ст. 190.